

ISSN
ISSN 2992-9229

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

2024 №2
(4)

Samarqand-2024

ISSN 2992-9229

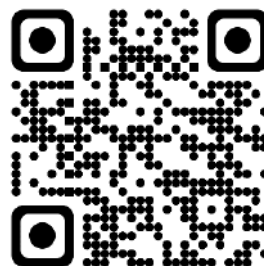
TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Jurnal rasmiy sayti: <https://turkologiya.samdu.uz/>

SAMARQAND – 2024

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:	Bosh muharrir o‘rinbosari:
Juliboy ELTAZAROV <i>f.f.d., professor (O‘zbekiston)</i>	Roxila RUZMANOVA <i>f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)</i>
TAHRIRIYAT KENGASHI:	
Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti rektori (O‘zbekiston); Hakim XUSHVAQTOV – f-m.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Akmal AHATOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Suyun KARIMOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Musa YULDASHEV – f.f.n., professor (O‘zbekiston); Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., professor (O‘zbekiston); Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);	Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Hotam UMUROV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston); Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya); Abduselam ARVAS – f.f.d., professor (Turkiya); Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya); Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya); Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH); Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya); Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya); Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon); Emrah YILMAZ – Phd, dotsent (Turkiya); Foziljon SHUKUROV – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Dilshod XURSANOV – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Shahnoza XUSHMURODOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Dinara ISLAMOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Feruza JUMANIYAZOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Feruza Manukyan – Phd (O‘zbekiston); Mas’ul muharrir: PhD Zokir BAYNAZAROV (O‘zbekiston); Texnik xodim: Raxmatulla SHOKIROV (O‘zbekiston).

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Рохила РУЗМАНОВА
к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор,
ректор Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор,
проректор по научной работе и инновациям
Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор,
проректор по международному
сотрудничеству Самаркандского
государственного университета имени
Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Ибодуллал МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент
(Узбекистан);

Афтондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хотам УМУРОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдуселам АРВАС – д.ф.н., профессор (Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор
(Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор
(США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор
(Азербайджан).

Эмрах ЙИЛМАЗ – PhD, доцент (Турция);

Фозилжон ШУКУРОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Дилшод ХУРСАНОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Шахноза ХУШМУРОВОДА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Динара ИСЛАМОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Феруза ДЖУМАНИЯЗОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Феруза МАНУКЯН – Phd (Узбекистан);

Ответственный редактор: **PhD Зокир
БАЙНАЗАРОВ (Узбекистан)**

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ
(Узбекистан)**

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:/ Deputy Chief Editor:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Uzbekistan)
Ass. Prof. Dr. Rokhila RUZMANOVA (Uzbekistan)

Baş Editör:/ Baş Editör Yardımcısı:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Özbekistan)
Doç. Dr. Rohila RUZMANOVA (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:/ BİLİM KURULU:

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV – Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Hakim KHUSHVAKTOV – Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Akmal AKHATOV – Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUKHIDDINOV (Uzbekistan)

Prof. Dr. Ibodulla MIRZAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Shukhrat SIROJIDDINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARIMOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDIEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDASHEV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Dr. Dilfuza DJURAKULOVA (Uzbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Kasimjon SODIKOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khamidulla DADABOEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khotam UMUROV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Mardon BOLTAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Turkey);

Prof. Dr. Abdusalam ARVAS (Turkey);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Turkey);

Prof. Dr. Musa Shamil YUKSEL (Turkey);

Prof. Dr. Temur KOJAĞLU (USA);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Turkey);

Prof. Dr. Varis CHAKAN (Turkey);

Prof. Dr. Almaz ULVI (Azerbaijan);

Ass. Prof. PhD. Emrah YILMAZ (Turkey);

Ass. Prof. PhD. Foziljon SHUKUROV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dilshod KHURSANOV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Shakhnoza KHUSHMURODOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dinara ISLAMOVA (Uzbekistan);

Doç. Dr. Feruza CUMANIYAZOVA (Özbekistan);

Dr. Feruza MANUKYAN (Özbekistan);

Managing editor: *Ass. Prof. PhD. Zokir BAYNAZAROV* (Uzbekistan)

Technical staff: **Rakhmatulla SHOKIROV** (Uzbekistan)

Prof. Dr. Rustam HALMURADOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Prof. Dr. Hakim HUŞVAKTOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Akmal AHATOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Şuhrat SİROCİDDİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARİMOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDİYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDAŞEV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilfuza CURAKULOVA (Özbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Kasimcon SODİKOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hamidulla DADABOYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hotam UMUROV (Özbekistan);

Doç. Dr. Mardon BOLTAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Türkiye);

Prof. Dr. Abdusalem ARVAS (Türkiye);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Türkiye);

Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL (Türkiye);

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU (ABD);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Türkiye);

Prof. Dr. Varis ÇAKAN (Türkiye);

Prof. Dr. Almaz ÜLVİ (Azerbaycan);

Doç. Dr. Emrah YILMAZ (Türkiye);

Doç. Dr. Fozilcon ŞUKUROV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilşod HURSAVOV (Özbekistan);

Doç. Dr. Şahnoza HUŞMURODOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Dinara İSLAMOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Feruza CUMANIYAZOVA (Özbekistan);

Dr. Feruza MANUKYAN (Özbekistan);

Sorumlu Editör: *Doç., Dr. Zokir BAYNAZAROV* (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatullah ŞOKİROV** (Özbekistan)

MUNDARIJA | CONTENT | İÇERİK | СОДЕРЖАНИЕ

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARIGA OID TADQIQOTLAR

Qosimjon SODIQOV

«DEVONU LUG‘ATI-T-TURK» MATNIDAGI HARAKAT BELGILARI VA TURKIY SO‘ZLARING O‘QILISHI MASALASI.....9

Hamidulla DADABOYEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DA QORAXONIYLAR DAVRI SAVDO-MOLIYA ISTILOHLARI TIZIMINING AKS ETISHI.....19

Shuhrat SIROJIDDINOV, Zulxumor XOLMANOVA

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”NING ADABIY-MA‘RIFIY QIYMATI.....27

Jo‘ra XUDOYBERDIYEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”NING O‘ZBEK TARJIMONLARI VA ULARNING TARJIMALARI NASHRLARI HAQIDA.....35

Baxtiyor ABDUSHUKUROV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DAGI O‘G‘UZCHA SO‘ZLAR.....49

Vazira ALIMBEKOVA

JANUBI-SHARQIY ANDIJON LINGVOAREALI LEKSIKASINING “DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARIGA MUNOSABATI.....58

Alima PIRNIYAZOVA

MAHMUD KOSHG‘ARIYNING “DEVONU LUG‘AT-IT-TURK” ASARI VA QORAQALOQ TILI 71

Umurzoq JUMANAZAROV

FITRAT “DEVONU LUG‘ATIT TURK” TADQIQOTCHISI.....78

Shuxrat ABDULLAYEV

“DEVONU LUG‘ATI-T-TURK”NING O‘ZBEK VA QORAQALPOQ TILI LEKSIKASIDA TUTGAN O‘RNI 86

Ahrorbek AZIZOV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DA XALQ O‘YINLARI TALQINI. 93

Sarvar QO‘LDOSHEV

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” DA DAVLATCHILIK BELGILARI 103

Ozoda SHARIPOVA

“DEVONU LUG‘OT-AT TURK” ASARIDA KELITIRILGAN VATAN VA VATANPARVARLIK MAVZUSIDAGI PAREMALARNING SEMANTIK TADQIQI.....111

TURK DUNIYOSI TADQIQOTLARI

Sirojiddin XO‘JAQULOV

TOJIK MA‘RIFATPARVARLIK VA JADID ADABIYOTIDA TURK TANZIMAT DAVRI ADABIYOTINING TA‘SIRI.....117

Osman EMIN

BALKAN TÜRK EDEBİYATI’NDA TÜRK DÜNYASI 128

Muso YULDASHEV

LOTIN YOZUVIGA ASOSLANGAN YANGI O‘ZBEK ALIFBOSI VA TURK-RUN YOZUVI TARIXIGA BIR NAZAR 139

Shohista JUMANOVA

CHO‘LPON POETIKASI (UNING NASRIY ASARI : “KECHA VA KUNDUZ” ASOSIDA) 145

TURKIY AXALQLARNING IJTIMOY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

Мирвари ИСМАЙЛОВА

КУЛИНАРНЫЙ КУЛЬТ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО НАРОДА В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МАТЕРИАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ 152

Oybek BARZIYEV

HIJRON MAVZUSI BILAN BOG‘LIQ AN‘ANAVIY POETIK TURKUMLAR (*Milliy uyg‘onish davri o‘zbek, qozoq, arman she‘riyati misolida*) 162

KITOB TANITUVI / KITAP TANYŞDYRYŞ / BOOK REVIEW 168

AZIZ MUSHTARIY!

Qadim o'tmishga ega bo'lgan har bir xalqning madaniyat va sivilizatsiya hamjamiyatida o'z izini qoldirgan asarlar mavjud. Shu jihatdan turkiy sivilizatsiyaning madaniy kodlarini ochib beruvchi va har o'qilganida yangidan yangi ma'nolar olamini ochuvchi turkologiyaning durdona asarlaridan biri "Devonu Lug'otit Turk"dir. Ma'lumki, YUNESKO Bosh Assambleyasining 42-sessiyasida qabul qilingan qaror bilan 2024-yil Mahmud Koshg'ariyning "Devonu Lug'otit Turk" asari yozilganining 950 yilligi sifatida nishonlash belgilandi. Shu nuqtai nazardan, Ilmiy kengashimiz qalam va minnatdorchilik qarzi sifatida jurnalimizning 4-sonini Turk dunyosining bu noyob xazinasini yana bir bor kashf etish va uning muallifini hurmat bilan yodga olish maqsadida uni maxsus son sifatida nashr etishga qaror qildi.

Bu sonda "Devonu Lug'otit Turk"da xalq o'yinlari, Janubi-Sharqiy Andijon leksikologiyasining "Devonu Lug'otit Turk" bilan aloqasi, Qoraxoniylar davri savdo-iqtisodiy leksikasining devonda aks ettirilishi, devonning o'zbekcha tarjimalari va tarjimonlar, devon matnidagi harakat belgilari va turkiy so'zlarni o'qish masalalari, devondagi davlatchilik tamoyillari, asarning o'zbek va qoraqalpoq tillari leksikologiyasidagi o'rni, vatan, vatanparvarlik haqidagi paremalarning semantik tahlili, kitobning adabiy-pedagogik ahamiyati, o'g'uzcha so'zlar, tojik va jadid adabiyotida turk tanzimat davri adabiyotining ta'siri mavzusiga oid maqolalar o'rin olgan.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

Each nation with a rich history has works that have profoundly influenced its cultural and civilizational landscape. Among such treasures in Turkology is the masterpiece Devonu Lugatit Turk, which unveils the cultural codes of Turkish civilization and reveals new layers of meaning with every read. In recognition of its significance, the 42nd UNESCO General Assembly designated 2024 as the 950th anniversary of Mahmud Kashgari's Devonu Lugatit Turk. In celebration, our Scientific

Council has decided to dedicate the 4th issue of our magazine to honoring this unparalleled work and its esteemed author.

*This issue will explore various topics related to *Devonu Lugatit Turk*, including traditional folk games, the relationship between Southeast Andijan lexicology and the *divan*, reflections of the trade and economic lexicon of the Karakhanid period, Uzbek translations and their translators, interpretations of Turkic words in the *divan*, principles of statehood, and semantic analysis of poems focused on homeland and patriotism. Also featured are articles on the book's literary-pedagogical value, the presence of *Ugz* words, and the influence of Turkish Tanzimat-era literature on Tajik and contemporary literature.*

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

*Kadim geçmişi olan her milletin kültür ve medeniyet camiasına damgasını vurmuş eserleri vardır. O bakımdan Türk medeniyetinin kültürel kodlarını ortaya koyan ve muhtevasıyla her okunuştta yeni açılımlar sağlayan Türkolojinin başyapıtlarından biri de asırlar boyu elden ele dilden dile dolaştırılan *Kitâbu Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserdir. Bilindiği üzere UNESCO Genel Kurulu'nun 42. oturumunda alınan kararla 2024 yılı, Kâşgarlı Mahmut'un *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinin yazılışının 950. yıl dönümü olarak kutlanmaktadır. Bu kapsamda Bilim Kurulumuz, bir kalem ve gönül borcu olarak dergimizin 4. sayısını; Türk dünyasının bu eşsiz hazinesini bir kez daha keşfetmek ve müellifini saygıyla hatırlamak adına özel sayı olarak yayımlamaya karar vermiştir.*

*Bu sayıda “*Dîvânu Lugâti't-Türk*’te halk oyunları, Güneydoğu Andican leksikolojisinin *Dîvânu Lugâti't-Türk* ile ilişkisi, Karahanlılar Dönemi ticari-iktisadi istilahlara dîvâna yansımaları, dîvânın Özbekçe tercüme ve tercümanlar, dîvân metnindeki hareket fiilleri, işaretler ve Türkçe sözlerin okunma sorunları, dîvânda devletçilik prensipleri, eserin Özbek ve Karakalpak dilleri leksikolojisindeki yeri, dîvânda geçen vatan ve vatanperverlik konularındaki paremlerin (atasözlerinin) semantik tahlili, kitabın edebî ve pedagojik kıymeti, Oğuzca sözler, Tacik ve Cedit Edebiyatı’na Tanzimat dönemi Türk Edebiyatı’nın etkisi, Türk Bitig Taşları’nın Semerkant vilayeti Karluk şiveleriyle münasebeti, Çolpan’ın poetikası, hicran temasıyla ilgili geleneksel poetik birlikler” gibi konu başlıklarına yer verilmiştir.*

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

У каждого народа с древней историей есть произведения, оставившие след в общности культуры и цивилизации. В этом отношении раскрываются культурные коды турецкой цивилизации, шедевры тюркологии, открывающие мир новых смыслов каждый раз, когда его читают, одним из таких произведений можно назвать - «Диван лугат-ат-турк». Как известно на 42 сессии Генеральной Ассамблеи ЮНЕСКО принято решение о праздновании 950-летия сборника тюркских наречий Махмуда Кошгари «Диван лугат-ат-турк» в 2024 году.

С целью почтить память великого ученого наш научный совет решил посвятить 4 -й номер журнала этому уникальному сокровищу турецкого мира и опубликовать его в виде специального выпуска. Статьи этого сборника посвящены народным играм, представленным в «Диван лугат-ат-турк»; связь Южно-Шарайской Андижанской лексикологии с «Диван лугат-ат-турк», отражению в торгово-экономической лексики эпохи Караханидов в словаре; узбекским переводам и переводчикам словаря, принципам государственности, месту узбекской, каракалпакской лексики в произведении; семантическому анализу паремий о родине и патриотизме, значению литературно-педагогической составляющей книги; исследованию огузских слов в таджикской и джадидской литературе; тюркской литературе периода танзимата.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

“DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARI HAQIDA!

Eng qadimgi turkiy til tadqiqotchilaridan biri bo‘lgan Mahmud Koshg‘ariy, o‘zining yuksak lingvistik bilimlari bilan turkologiyaga beqiyos hissa qo‘shgan. U Turk dunyosining til, adabiyot va umuman madaniyat jihatdan Markaziy Osiyodagi eng yorqin davri hisoblangan Qoraxoniylar davrida yashagan. Madrasayi Hamidiyye va Madrasayi Sajiyyeda tahsil olgan olim, turk dunyosiga ikkita noyob xazinani taqdim etgan bo‘lib, bular “Devonu lug‘otit Turk” va “Javoqir un-Nahvi fi Lug‘otit Turk” asarlaridir. “Devonu lug‘otit Turk”ning asl qo‘lyozmasi bizgacha yetib kelmagan. Dunyodagi yagona nusxasi Muhammad b. Abu Bakr ibni Abulfath Damashqiy tomonidan ko‘chirilgan. Bu nusxani Ali al-Emiriy qo‘lga kiritgan. Koshg‘ariyning devonda tilga olingan, ammo bugungi kungacha yetib kelmagan “Javoqirun-Nahvi fi Lug‘otit Turk” asari esa yo‘qolgan. Xuddi bir paytlar turklar orasida tarqalgan “Buyuk Xon Ato Bitig” va “O‘g‘uznoma” asarlari kabi bu kitob ham turkologiyaning yo‘qolgan asarlaridan bo‘lib, bugungi Ali Amiri Afandilarni, haqiqiy kitob do‘stlarini kutmoqda...

“Devonu lug‘otit Turk” asari Qoraxoniylar davri turk olimi va yozuvchisi Mahmud Koshg‘ariy tomonidan 1072-1074-yillar orasida yozilgan. O‘z davrining eng mashhur olimlaridan hisoblangan Mahmud Koshg‘ariy bu asarni yozgan davrida arab tilining turk tilidan ko‘ra mavqei yuqori til ekanligi iddaosiga qaramay, turk tilining boy til ekanligini isbotlash maqsadida “Lug‘at” kitobi uslubida yaratgan. Bu yuksak til salohiyatining ikkinchi misolini buyuk shoir, mutafakkir va davlat arbobi Alisher Navoiy tomonidan turk tilining boshqa tillardan kam emasligini dalillash maqsadida yozilgan “Muhokamat ul-lug‘atayn” asari misolida ko‘rish mumkin. Xullas, Abdulla Oripov e‘tirof etganidek, Temurning qilichi yetmagan joyga qalami bilan yetgan, jang maydonida emas, balki ilm-fan va tafakkur yo‘lida kurash olib borgan ikki buyuk alloma sifatida butun turk dunyosining diqqat markazidadir.

Koshg‘ariy yillar davomida turk mamlakatlarini kezib, o‘zi ilmiy sohalarida tadqiqot olib borgan va so‘zdan tortib etimologiyasigacha ko‘rgan deyarli barcha madaniy elementlarini yozib olgan. Koshg‘ariy o‘z so‘zlari bilan: “Men turklar, turkmanlar, o‘g‘uzlar, chigillar, yag‘molar, qirgizlarning (qirg‘izlarning) shaharlarini, qishloq va yaylovlarini ko‘p yillar kezib chiqdim, lug‘atlarini to‘pladim, turli xil so‘z xususiyatlarini o‘rganib, aniqlab chiqdim.”-deydi. Binobarin, Koshg‘ariy turk qabilalari, madaniyati va urf-odatlarini haqida katta hajmli material to‘plash orqali arab muhitiga turk tili va madaniyatini olib kirish, turk tili haqida yozgan grammatikasi bilan arablarga turk tilini o‘rgatishni maqsad qilgan. Shunday qilib, devon; arablarga turk tilini o‘rgatish va turk tilining arab tili kabi boy til ekanligini va undan kam emasligini ko‘rsatish maqsadida yozilgan ilk turkcha lug‘at sifatida ma‘lum.

Devonu Lug‘otit Turk madaniyatimiz va sivilizatsiyamizni ko‘p jihatdan aks ettirish nuqtai nazaridan turkiylikning asosiy asarlaridan biridir. Kitobning yaratilishida turkiy so‘zlar arab qoidalariga ko‘ra tartibga solingan va arabcha muqobillari bilan ma‘nosini topgan. Koshg‘ariy bu asarni yozganidan uch yil o‘tib, Abbosiylar xalifasi Muqtadiy Billohga taqdim etadi. Uning bu xatti-harakatini turkiy tilning ustunliklarini davlat tomonidan ma‘qullash sifatida baholash mumkin. Bundan uch yuz yil o‘tib, lug‘at ilk bor Kilisli Rifatning tuzatishi bilan nashr etilgan; 1943-yili Turk tillari jamiyati a‘zosi Besim Atalay tomonidan arab harflari lotin harflarida o‘z muqobilligini topgan. Devonning o‘zbek nashrlari bo‘yicha ilk tadqiqotlar 1940-yillarda boshlangan. O‘zbekistondagi nashrlar haqida batafsil ma‘lumotni ushbu sondagi maqolalardan olishingiz mumkin.

Koshg‘ariy madrasada tahsil olgani uchun o‘qigan dars materiallari formatini o‘zlashtirib, ijodida mumtoz arab kitoblaridagi usulga amal qilgan. Boshqacha aytganda, Devonu Lug‘otit Turk nomli asar; Muqaddima hamd, salovat va salom bilan boshlanib, ish oxirida duo bilan yakunlanadi. Asar nafaqat lug‘at, balki hikmatlar, she‘rlar, ayot va hadislar, turkiy qabilalarga oid belgilar, sheva farqlariga oid muhim topilmalar, lingvistik materiallar mazmuni bilan ensiklopediya hisoblanadi. Buyuk turk olimi Mahmud Koshg‘ariyning asar yozilganining 950 yilligi munosabati bilan hurmat bilan yod etamiz.

Mirzo Kenjabek ta‘biri bilan aytganda: Maxtumquli – turkiy xalqlarning sayroqi tili, sahroning guli, gulning bulbuli, Haqning sodiq, oshiq va orif qulidir.

“DEVONU LUG‘OTIT TURK”DAGI O‘G‘UZCHA SO‘ZLAR

Baxtiyor ABDUSHUKUROV

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent

davlat o‘zbek tili va adabiyoti

universiteti professori,

filologiya fanlari doktori (DSc)

E-pochta: abdushukurov@navoiy-uni.uz

ORCID: [0000-0002-6964-0714](https://orcid.org/0000-0002-6964-0714)

Annotasiya: Ushbu ilmiy maqola qadimiy va nufuzli qabilalardan biri sifatida O‘rta Osiyo xalqlari va ularning tili tarixida muhim o‘rin tutgan o‘g‘uzlar qo‘llagan so‘zlar tahliliga bag‘ishlanadi. “Devonu lug‘otit turk” asarida ifodalangan o‘g‘uzcha so‘zlar doirasida kechgan fonetik, leksik o‘zgarishlar, o‘zlashmalar misollar hamda qiyosiy tahlillar yordamida yoritilgan. Shuningdek, o‘g‘uzcha so‘zlarning ayrim o‘zbek shevalari hamda hozirgi turk va ozarbayjon tillariga munosabati, o‘g‘uz urug‘lari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, maqolada o‘g‘uzcha so‘zlar Turfon matnlari, eski turkiy til (“At-tuhfa”, “Kitob ul-idrok”, “Tarjumon”, “Kitob ul-bulg‘ot”, “Guliston bit-turkiy”, “Qisasi Rabg‘uziy”), eski o‘zbek adabiy tili manbalari (Alisher Navoiy asarlari)da aks etgan leksik birliklar bilan qiyosiy o‘rganilgan. Natijada bu so‘zlarning davrlar o‘tishi bilan rivojlanishi, o‘zgarishi va zamonaviy adabiy tilga ko‘chishi, faol qo‘llangan leksema turli omillar bois arxaiklashib qolishi, u o‘rnini boshqa tillardan o‘zlashgan so‘zlarga bo‘shatib berishi singari masalalarga oydinlik kiritiladi.

Kalit so‘zlar: *o‘g‘uz, eski turkiy adabiy til, turk, turkman, so‘g‘d, umumturkiy, qipchoq, arg‘u, bajanak, g‘arbiy dialekt, sharqiy dialekt, adabiy til, sheva, arabcha, forsha, fonetik o‘zgarish.*

ОГУЗСКИЕ СЛОВА В «ДИВАНУ ЛУГАТИТ ТУРК»

Аннотация: Данная научная статья посвящена анализу слов, используемых огузами – одного из древних и влиятельных племен, сыграли важную роль в истории народов Центральной Азии и их языков. С помощью примеров и сравнительного анализа освещены фонетические, лексические изменения в огузских словах в произведении «Девону лугатит турк», а также заимствования. Также обсуждены связь узбекских слов с некоторыми узбекскими диалектами и современными турецким и азербайджанским языками, а также вопросы огузских племён. Кроме того в статье проведено сравнительное изучение огузских слов и турфанских текстов, древнетюркского языка («Ат-тухфа», «Китаб ул-идрок», «Таржумон», «Китаб ул-булгот», «Гюлистан бит-тюрки», «Кисасы Рабгузий»), лексических единиц, встречающихся в источниках староузбекского литературного языка (произведения Алишера Навои). В результате установлено, что слова со временем развиваются, преобразовываются и переходят в современный литературный язык, активно используемые лексемы в силу различных факторов архаизируются, уступают место заимствованным из других языков словам.

Ключевые слова: *огуз, старотюркский литературный язык, тюрк, туркмен, согд, общетюркский, кипчак, аргу, баджанак, западный диалект, восточный диалект, литературный язык, диалект, арабский, фарси, фонетическое изменение.*

OGHUZ WORDS IN “DEVONU LUGOTIT TURK”

Annotation: This scientific article is devoted to the analysis of the words used by the Oghuz, who, as one of the ancient and influential tribes, played an important role in the history of the peoples of Central Asia and their language. The phonetic, lexical changes, assimilations of the Ughuz words expressed in the work “Devonu Lugatit Turk” are highlighted with the help of examples and comparative analysis. Also, the relationship of Uzbek words to some Uzbek dialects and the modern Turkish and Azerbaijani languages, and the Ughuz clans are discussed. Also in the article, Ughur words Turfan texts, old Turkic language (“At-tuhfa”, “Kitab ul-idork”, “Tarjumon”, “Kitab ul-bulgot”, “Gulistan bit-turki”, “Qisasi Rabguziy”), compared with the lexical units found in the sources of the old Uzbek literary language (the works of Alisher Navoi). As a result, these words develop over time, change and move to the modern literary language, actively used lexemes become archaic due to various factors, and it was clarified that they changed their place to borrowed words from other languages.

Key words: *Oghuz, old Turkish literary language, Turkish, Turkmen, Sogdian, general, Kipchak, argu, Western dialect, Eastern dialect, literary language, dialect, Arabic, Persian, phonetic changes.*

Kirish

Qadimgi turkiy qavmlar koʻhna zamonlardan buyon mavjuddir. Ayrim mutaxassislar ularning shakllanish davrini miloddan oldingi oʻninch ming yillik bilan bogʻlashadi. Binobarin, turkiy soʻzlashuv tili ham shu davrga borib taqaladi. Ammo qadimgi turkiy adabiy til yozma manbalarda aks etgani bois yozuv paydo boʻlgunga qadar yetib kelgan ogʻzaki ijod namunalari adabiy tilning mezonlarini belgilay olmaydi. Shu oʻrinda Mahmud Koshgʻariyning turkiy tilning keng hududda tarqalgani, oʻsha paytdagi mavqeini koʻrsatuvchi quyidagi fikri eʼtiborlidir: *Ishonchli bir buxorolik olimdan va nishopurlik boshqa bir olimdan shunday eshitgan edim, ular bu soʻzni paygʻambarga nisbat berib aytgan edilar: paygʻambar qiyomatning belgilari, oxir zamon fitnalari va oʻgʻuz turklarining xuruji haqida gapirganda, shunday degan edi: «turk tilini oʻrganing, chunki ularning hukmronligi uzoq davom etadi»* [1.43-44]. Bu turkiy qavmlar va ularning tillariga alohida ahamiyat berilganiga dalil sanaladi. Qolaversa, turkiy tilda goʻzal badiiy asarlar, yilnomalar yaratish mumkinligiga asosdir.

Oʻgʻuz qadimiy va nufuzli qabilalardan biri sifatida Oʻrta Osiyo xalqlari va ularning tili tarixida muhim oʻrin tutadi. «Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi»da oʻgʻuzlar borasidagi ikkita maʼlumot aks etgan: 1) Toʻqquz Oʻgʻuz qabila ittifoqi 8-asrda Oʻrxun Yenisey manbalarida qayd etilgan. 7-asr boshida Turk xoqonligi tarkibida paydo boʻlgan. 744-45 yillarda Turk xoqonligi tormor etilgach, hozirgi Moʻgʻiliston hududida oʻz davlatlarini tuzgan uygʻurlar qabila ittifoqida yetakchi mavqega ega boʻlishgan. 840-866 yillarda qirgʻizlar tomonidan siqib chiqarilgan toʻqquz oʻgʻuz hozirgi Sinszyan va Gansu viloyatiga koʻchib oʻtishgan, Ganchjou davlati va Turfon davlatini (850-1250) barpo etganlar. Bu yerda toʻqqiz oʻgʻuz nomi uygʻur etnonimi bilan almashgan.

2) IX-XI asrlarda Orol va Kaspiy dengizi boʻylaridagi koʻchmanchi va yarim oʻtroq qabilalar ittifoqi (gʻuzlar); Yangikent Oʻgʻuz yabgʻusi qarorgohi boʻlgan. XI asrning 50-60-yillarida oʻgʻuzlarning bir qismi Yaroslav Mudriyning oʻgʻillari tomonidan tormor qilinib, Kiev knyazlarining vassallari sifatida Ros daryosi boʻylarida joylashgan; Sirdaryo oʻgʻuzlarining boshqa qismi X-XI asr boshida Buxoro va Xuroson yerlari tomon siljigan. 1040-yildan soʻng saljuqiylar bosh boʻlgan oʻgʻuzlar Gʻarbiy Osiyo mamlakatlarini bosib olganlar. XI-XIII asrlarda

o‘g‘uz etnonimi O‘rta Osiyo va Eronda turkman, Yaqin Sharqda esa turk etnonimi bilan almashgan. O‘g‘uz turkman, ozarbayjon, turk hamda gagauz va qoraqalpoqlar etnogenezida muhim rol o‘ynagan [2.564].

Darhaqiqat, qabilaning tarixi va tili ko‘pgina tarixchi hamda tilshunolar tomonidan tadqiq etilgan bo‘lsa-da, o‘g‘uz atamasining kelib chiqishi, etimologiyasi bo‘yicha aniq bir to‘xtamga kelingani yo‘q. Shular qatori Mahmud Koshg‘ariy ham ushbu etnonimning dastlab shaxs oti sifatida yuzaga kelgani, so‘ngra qabila nomiga aylangani murakkab jarayon ekanligi bois o‘g‘uzlarning turkiy qabilalar orasida tutgan o‘rni, urug‘lari, yashash joylari, ularning belgilari, tamg‘alari xususida ma‘lumot berish bilan cheklanadi: *og‘uz* – turklarning bir qabilasi. Ular turkmanlardir. Ular yigirma ikki urug‘dir; ularning har birining maxsus belgilari, mollariga xos tamg‘alari bordirki, urug‘larni shu tamg‘alariga qarab ayiradilar [1.54].

Mahmud Koshg‘ariy turkiy tabaqa va qabilalar xususida yozar ekan, ularning 22 ta qabiladan iborat bo‘lib, ularning hammasi Nuh payg‘ambarning o‘g‘li Yofas, Yofas o‘g‘li (Abut) Turkka borib taqalishini, har bir qabilaning sanoqsiz urug‘lari mavjud bo‘lib, asosiylarini bayon qilganini alohida qayd etib o‘tadi. So‘ngra Rumdan kunchiqargacha bo‘lgan qabilalarni zikr qilib, *bechānāk*, *qifchaq* qabilalari qatorida uchinchi o‘rinda *og‘uz*larni tilga oladi.

Mahmud Koshg‘ariy asarda o‘g‘uzlarning *qiniq* – qiniq, *qajig* – qayig‘, *bajundur* – bayun, *iwa* – iva, *salg‘ur* – solg‘ur, *afshar* – afshar, *begtili* – begtili, *bykdȳz* – buktuz, *bajat* – boyot, *jazg‘ir* – yozg‘ir, *ejmȳr* – eymur, *qarabölyk* – qorabo‘luk, *alqabölyk* – olqabo‘luk, *igdar* – igdar, *yrägir* – urakir, *tutırqa* – to‘tirqa, *ulajundlug* – ulayundlug‘, *tögär* – to‘gar, *bejenek* – bajanak, *juvaldar* – juvoldor, *jepni* – japni, *jaruqlug* – jarug‘luq kabi urug‘lari va ularning tamg‘alarini nima uchun qayd etganini quyidagicha izohlaydi: Bu qabilalarni bilishga odamlarning ehtiyojlari borligi uchun birma-bir izoh qildim. Bu tamg‘alar ularning mollari va podalarining belgisidir. Mollari aralashib ketganda har qabila o‘z molini shu tamg‘alardan ayirib oladi.

Bular asosiy qabilalardir. Ulardan har birining aymoqlari bor. Qisqartirish uchun ularni yozmadim. Bu nomlar u qabila-urug‘larning eng qadimgi bobolarining ismidir. Arablarda Banu Salim, ya‘ni Salim avlodlari, Banu Xafoja, ya‘ni Xafoja avlodlari deb yuritilgani kabi bular ham qadimgi otalariga nisbat berib yuritadilar [1.90-91]. Endi bevosita umumturkiy lug‘atchilikning mukammal namunasi sanalgan “Devon”da qo‘llangan o‘g‘uzcha so‘zlar tahliliga o‘tamiz:

Yjāz – kichik chivin [1.112]. Dastlab Mahmud Koshg‘ariy lug‘atida kelgan mazkur o‘g‘uzcha so‘z Abu Hayyonning “Kitob ul-idrok” (10), Jamoliddin Turkiyning “Kitob ul-bulg‘at” (15a3), “Tarjumon” (10-12) asarlarida ayni shaklda ko‘zga tashlandi. “At-tuhfa”da *öyāz* (36a3), *äyāz* (7a8), *iyāz* fonetik variantlari qo‘llanishda bo‘lgan. Zoonim, bizningcha, *iy*= “chaqmoq” (hasharotga xos) fe‘lidan yuzaga kelgan.

Känd – o‘g‘uzlar va ular bilan yaqin turuvchilar tilida qishloq. Mahmud Koshg‘ariy ushbu leksema xususida quyidagilarni bayon qiladi: *Känd* – o‘g‘uzlar va ular bilan yaqin turuvchilar tilida qishloq. Ko‘pchilik turklar nazdida viloyatdir. Shuning uchun Farg‘onani Özkänd – o‘z shahrimiz deyidilar. Samarqandni kattaligi uchun Semizkänd – semiz shahar deyidilar. Buni forsiylar Samarqand tarzida qo‘llaydilar [1.330]. *Tärkän* – Shosh (Toshkent) ning ismi. Uning asli Tash kand bo‘lib, toshdan qurilgan shahar demakdir [1.414]. Bu so‘z ilk bor Turfon matnlarida “shahar” ma‘nosini anglatgan. Ma‘lum bo‘ladiki, qoraxoniylar davrida atama “qishloq”, “viloyat”, “shahar” ma‘nolarini bildirgan. “Tafsir” asarida **kend** (39,17), **kent** (61,9) shakllarida “qishloq”, “shahar” semalarida ishlatilgan. “Guliston bit turkiy”da **kent** “shahar” ma‘nosida kelgan: *Bir qul kentgä bardī* (30b1). “Qisasi Rabg‘uziy”da atamaning **kend**, **kent** fonetik variantlari ko‘zga tashlanadi: *Yolda kelürdä Aynuṣ-šams atliğ bir kend bar erdi* (96r7); *Meni bu siğirğa mindürgil*

seniñ birlä kentgä barayin (128v8). Atama qo‘shma so‘z tarkibida kelgan holatni ham kuzatish mumkin: *Bağdādğa keldilər xalifağa ayttılar: yana qayturda Semüzkent (Samarqand)gä säkiz yığaçlıq yerdin keçib keldük tedilər* (176r7). Alisher Navoiy asarlarida “qishloq”, “shahar” ma’nolari ko‘zga tashlanadi [3.108].

Mazkur so‘zning qaysi tilga oidligi xususida turli fikrlar mavjud. Masalan, ayrim manbalarda uning sug‘d tiliga mansubligi qayd etiladi. Mahmud Koshg‘ariy esa bu haqda shunday yozadi: *Butun Movarounnahr, Yankanddan Sharqqacha bo‘lgan o‘lkalarni turk shaharlaridan deb hisoblashning asosi shuki, Samarqand, Semizkänd, Taškänd – Šaş, Özkänd, Tüinkänd nomlarining hammasi turkchadir. Känd turkcha shahar demakdir. Ular bu shaharni qurdilar va shunday nom qo‘ydilar. Hozirgacha ham shunday kelmoqda. Bu yerlarda forslar ko‘paygach, so‘ng ular Ajam shaharlari kabi bo‘lgan* [1.164]. Qayd etilgan ma‘lumotlar Movarounnahrning sanab o‘tilgan o‘lkalari turklar tomonidan bunyod etilgani, keyinchalik bu yerlarda forsiyzabonlar nufuzining ham oshganligi, joy nomlarining esa forsha atab ketilganidan dalolat beradi [4.46]. “O‘zbek xalq shevalari lug‘ati”da qayd etilishicha, Janubiy Xorazm va Qoramurt shevalarida atamaning **kənt** [5.141] varianti “qishloq, aholi punkti” qo‘llanadi. Bu kalima hozirda turk tilida *kent* tarzida “shahar”ni ifodalasa [6.325], ozarbayjon tilida esa uning *känd* shakli “qishloq” ma‘nosini anglatadi [7.128].

Qoch – qo‘chqor. Bu o‘g‘uzcha, asli *qochin*dir [1.311]. Ushbu zoonim uyg‘ur yozuvidagi ko‘hna yodgorliklarda **qo‘chun** shaklida kelgan, ya‘ni “erkak qo‘y, qo‘chqor” ma‘nosini kasb etgan [8.451]. XII-XIV asr uyg‘ur yozuvidagi huquqiy hujjatlarda **qo‘chqar** varianti qo‘llangan [8.454]. XIV asrga oid arabiy-turkiy manbalarda ushbu termin quyidagi tarzda qo‘llangan: a) **qo‘chqar** (At-tuhfa, 30a13; Abu Hayyon, 69; Tarjumon, 14-23; Jamoliddin Turkiy, 12a8; G, 167b9; QR, 13v10): *bir qo‘chqar uluğ moynuzluğ...* (NF, 169a3); b) **qo‘ch** (Tarjumon, 15-1; Abu Hayyon, 69; Jamoliddin Turkiy, 12a8): *Jabrāil kōrdi bir qo‘ch alib kelür* (QR, 37v15). Qrim, usmoniy turk tillarida **qo‘ch**, karaim, usmoniy turk tillarida **qo‘chqar**, qirg‘iz, taranchin tillarida **qo‘shqar** [9.615, 617, 643] fonetik shakllari ishlatilganini Radlov lug‘atidan bilib olish mumkin. Mahmud Koshg‘ariyning yozishicha, **qo‘chin** termini qadimiy bo‘lib, o‘g‘uzcha **qo‘ch** uning qisqargan shaklidir [10.32]. K.Sharipovanning ta‘kidlashicha, **qon**, **qon**, **qoy**, **qoyun**//**goon**, **qo‘ch**, **qo‘chqar** kelib chiqishi jihatidan bir-biriga bog‘liq so‘zlar bo‘lib, turkiy tillardagi turli davrlarda ro‘y bergan konvergensiya **q>n**, **q>j**, **j>č** jarayoniga asosan nomlarning **qon**, **qon**>**qoy**, **qoy**>**qo‘ch** variantlari hosil bo‘lgan [11.20].

Qurt: (hashorat), barcha turklar shunday deydi, faqat o‘g‘uzlar bo‘rini *qurt* deydi [1.328]. Ilk marta “Devon”da kuzatilgan “bo‘ri” ma‘nosidagi *qurt* (Abu Hayyon, 70; Tarjumon, 11-3; Jamoliddin Turkiy, 15a7; QR, 80v12; Navoiy lug‘at, 172; RSL, II, 946) kalimasi Sayfi Saroyining “Guliston bit-turkiy” asarida o‘zining asl ma‘nosida voqelangan: *Qoylarğa qurt hargiz çuban bolurmü...* (G, 16a1). Mazkur termin “Tafsir”da “yirtqich hayvon” ma‘nosini ifodalashga xizmat qilgan: *...anı kızärlär gordä qurt quş yemäsün teyü* (125, 12). Zoonim hosila ma‘nosida antroponim sifatida XII-XIV asr uyg‘ur huquqiy hujjatlarida “atoqli ot” ma‘nosini anglatgan: **Idi Qurt** [9.203]. Shu o‘rinda eski turkiy obidalar tilida “bo‘ri” ma‘nosining **böri**//**börü** va **qurt** sinonimlari bilan ifodalanganligi, **böri**//**börü** dominanta vazifasini bajarganligini ta‘kidlash lozim bo‘ladi.

Ötrük – hiylagar, aldamchi, ayyor, yolg‘onchi [1.82]. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asarida **ötrük** so‘ziga quyidagicha izoh beriladi: *ötrük* – hiylagar, aldamchi, ayyor, yolg‘onchi:

Ötrük ötün ağırlayu yüzgä baqar,

Elkin taşub bermiş aşiğ başqa qaqar.

Erlarning hiylakori, pasti, baxili qoldi, mehmon uning oldida o‘g‘ridek ko‘rinadi, musofir mehmonga yeydigan narsani minnat qilib, bergan narsasi bilan mehmonning boshiga uradi (qoqadi) [1.82]. Hozirda mazkur so‘zning Qirq, Qo‘ng‘irot shevalarida **ötyryk//ötryk//yötrik**, Surxondaryo, Qo‘ng‘irot shevalarida **ötrik** fonetik variantlari “yolg‘on” ma‘nosini anglatishi “O‘zbek xalq shevalari lug‘ati”da e‘tirof etilgan: *ötrik selləmə, adam bolaman desəh* [5.55].

Chägürkä – chigirtka. Turklar bu so‘zni uning uchmasdan oldingi holiga qo‘llaydilar. Ko‘p bolalar va askarlar shunga o‘xshatiladi, *chägürkä tək sy* – chigirtkadek ko‘p askar [1.317]. To‘g‘ri qanotlilar turkumiga mansub hasharot nomini beruvchi bu so‘z Abu Hayyonning “Kitob ul-idrok” asarida **čäkürkä** (45), “Nahjul-farodis” va “Qisasi Rabg‘uziy” (114ch9) asarlarida **čäkürkä** shaklida berilgan: *Bir čäkürkä bu ekindin qačmīš ārdi* (NF,168a10). “Tafsir”da, shuningdek, Jamoliddin Turkiyning “Kitob ul-bulg‘at” risolasida (15a3) **čäkürgä** variantini ko‘rish mumkin: *Tamam anlar čäkürgä kabi tağlmīš* (62,4;15a3). “Tarjumon”da turkmancha **čäkirgä** (10-18), “At-tuhfa”da **čäkärtikä** (11a5), **čäkürgä** (11a7), Alisher Navoiy asarlarida **čegürtgä**, **čüvürtkä**, **čökürtkä**, **čügürtkä** fonetik shakllari kuzatiladi: *yāt yurtida čügürtkädək sabza va yafrağni yalamaq* [12.459]. Chig‘atoy tilida **čigürtkä**, teleut tilida **čägärtki** [13.1957,2115] shakllari ifodalangani qayd etilgan. Hozirgi o‘zbek adabiy tilida **chigirtka** shakli mavjud [14.365]. Zoonim, bizningcha, “č...r” tovushga taqlid o‘zagi yoki “č...rq” tovushga taqlid asosidan hosil bo‘lgan.

Qarınchaq – chumoli, *qarıncha* talaffuzi ham bor [1.324]. “Chumoli” ma‘nosidagi o‘g‘uzcha **qarınča** terminini XIV asr manbalarida (Jamoliddin Turkiy,15a7; QR,10ch12; Tarjumon,11-20) ham uchratdik: *küč bilä bir qarınčanı bassañ bilki hali ne bolğay alqında* (G,33b4). “At-tuhfa”da **qarınçaq** (36a2) variantini ko‘ramiz. Chig‘atoy tilida **qarınčqa**, qrim tilida **qarınja** [9.174], ozarbayjon tilida **qarışqa** [10.181] fonetik shakllari ishlatilganini Radlov o‘z vaqtida qayd etgan. **Qarınja** hozirda janubiy Xorazm shevalarida o‘zining asl ma‘nosida ishlatilmoqda [5.157]. Fikrimizcha, termin **qarın** “qorin”, “qursaq” [11.427] so‘zi bilan **-ča-čaq** kichraytirish affiksidan yasalgan.

Shahar va qishloqlarning madaniy landshaftlari - parklar, bog‘lar, shuningdek, o‘tloq va dalalarda barchaga eng yaxshi tanish bo‘lgan qushlar yashaydi. Ana shunday qushlardan biri hisoblanmish chumchuq Mahmud Koshg‘ariyning ko‘rsatishicha, o‘g‘uzlar tilida **säčä** [12.238] deb nomlangan. “Qisasi Rabg‘uziy” asarida **säčä//sečä** (QR,13ch12-13), **sečäk** shakllarini uchratdik: *sečäk čöp tašidi* (QR,43ch3). “At-tuhfa”da **seršä** (24bm), **šäršä**, **šeršä** (24b10) fonetik variantlarini kuzatdik. Jamoliddin Turkiyning “Kitob bulg‘at” asarida **serčä** (16b3), “Tarjumon”da turkmancha **särčä** (10-7) shakllarini ko‘ramiz. Zoonim eski o‘zbek tili manbalarida uchramasada, bugungi kunga kelib o‘zbek tilining Urganch, Xiva, Xonqa, Hazorasp shevalarida *sechə*, ozarbayjon tilida *särçä* [7.491] shakllarida o‘zining asl ma‘nosini saqlab qolgan: *azam bilən sechə qonar tu:tlara, getmə dəp yeg‘ladım alıys yurtlara* [5.237].

Xalq tili bilan adabiy til qadimgi davrlardanoq farqlangan. Biz hozirda “Eski turkiy adabiy til” deb atayotgan til yozma manbalarda xalq tilidan farqli o‘laroq, bir qancha nom bilan yuritilgan. XI asrda turkiy tillarning g‘arbiy dialektlari sharqiy dialektlardan o‘zaro fonetik, leksik, morfologik, uslubiy jihatdan farq qilar edi. Mahmud Koshg‘ariy dialektlar orasidan ana shu o‘ziga xoslikni ko‘rdi va tasnif qildi. U g‘arbiy dialektni “o‘g‘uz tili”, sharqiy dialektlarni “turk tili” nomi ostida umumlashtirib, ularning o‘ziga xos jihatlarini tahlil qilgan. Xususan, *elkin* – turklar musofirni *jelkin* desalar, o‘g‘uzlar *elkin* deydilar; turklar *jilig‘ suw* desalar, ular *ilig‘ suw* deydilar. Shuningdek, turklar dur, marvaridni *jinjy* desalar, o‘g‘uzlar *jinju* deydilar. Turklar tuyaning uzun yungini *jug‘du* desalar, ular *jug‘du* deydilar [1.36].

bʻyn – turklar shoʻrvani *mʻyn* desalar, ular *bʻyn* deydilar. Soʻzdagi *ʻn* oʻgʻuzlar va ular yaqinidagilar *ʻd* (d) ga aylantiradilar. Chunonchi, tuyani *tevej* desalar, oʻgʻuzlar *devej* deydilar. Turkklar teshikni *öt* desalar, ular *öd* deydilar [1.36].

ev – ب bilan ف maxrajleri orasidagi ف (w)ni oʻgʻuzlar va ularga yaqin turuvchilar و ga aylantiradilar. Chunonchi, turklar uyni أف ew desalar, oʻgʻuzlar اؤ deydilar. Turkklar ovni آف äw desalar, ular آlav deydilar. Men eng toʻgʻri shakllarnigina beraman. Ayrim qabilalarning tillarida harflarning almashinib kelishini oʻquvchining oʻzi shunga qiyos qilib aniqlay oladi [1.36-37].

Tes – oshirish qoʻshimchasidir. Oʻgʻuzlar yumaloq narsa toʻgʻrisida oshirib soʻzlamoqchi boʻlganda *tes tegirmä* deydilar, bu – dum-dumaloq demakdir. Bu qoidaga xilofdir. Chunki narsalarning ranglarini tavsiflashda soʻzning boshiga *b* qoʻshish butun turk tillari uchun qoidadir. Oʻgʻuzlar esa *m* qoʻshadilar. Toʻq koʻk rangli narsani turklar *köp-kök* (desalar), oʻgʻuzlar *köm-kök* deydilar. Yaʼni turklar “kök” soʻziga *b* ni qoʻshib, oshirish soʻzi – “köb” shaklini hosil qiladilar. Rang maʼnosidagi “kök” soʻziga *b* ni qoʻyib “köb-kök” tarzida qoʻllaydilar. Oʻgʻuzlar *b* ni *m* ga almashtirib: “köm-kök” tarzida qoʻllaydilar. *sarigʻ* soʻzining oshirma sifatini *sap-sarigʻ* tarzida qoʻllaydilar. “Sarigʻ” soʻzining oldidagi *s* ni olib unga *b* ni qoʻshish orqali yasaldi. Undan keyin rangi aytilayotgan narsaning ismi keltiriladi. Shuning kabi boʻsh yer, ochiq yer maʼnosidagi *jazi* soʻzining oshirma sifatini *jap-jazi* deyiladi. Butun oshirma sifatlar shu tarzda yasaladi, ammo *b* oʻrnida *s* qoʻllash qoidaga yotdir [1.316].

Alisher Navoiy tildagi bu xususiyat haqida “Muhokamatul-lugʻatayn”da shunday yozadi: *Va yana bir rang yo bir sifatning humuli holigʻa mubolagʻa uchun aning avvalida, avval harfiga bir “p” yo “mim” izofa qilib, ul shayʻgʻa zoid qilurlar: “p” misoli: op-oq, qop-qora, qip-qizil, sap-sariq, yum-yumaloq, yap-yassi, op-ochugʻ, chup-chuqur, bu navʻ xili ham topilur: “mim” misoli: koʻm-koʻk, yam-yashil, boʻm-boʻz* [15.524]. Demak, Navoiy *b*, *p* va *m* qoʻshilib, juft soʻz yasalishi qoidasini yaxshi bilgan. Bu oʻz navbatida, hozirgi oʻzbek adabiy tilidagi belgining meʼyordan ortiqqligini bildirgan sifat shakli, yaʼni sifatning birinchi boʻgʻini tovush oʻzgarishi bilan takrorlanish natijasida yuzaga keladigan hodisaning shakllanishi uzoq tarixga ega ekanligini koʻrsatadi.

Mahmud Koshgʻariy lugʻatida tahlilga tortilgan leksik birliklardan tashqari, yana bir qator soʻzlar uchraydiki, ular ajdodlarimizning tarixi, oʻgʻuzlarning turmushi, hayot tutumi, kasbiy faoliyati, boshqa xalqlar bilan aloqasi, oʻsimlik va hayvonot olami bilan munosabati kabilardan voqif qiladi:

ämir – tuman; bulut [1.88].

ogʻur – badal, evaz; oʻrinma-oʻrin, boshma-bosh; *atqa ogʻur aldim* – ot evaziga [boshma-bosh] oldim [1.87].

ögʻyr: jagʻ ögʻyri – kunjut [1.88].

aligʻ – har narsaning qaytarilishi [1.85].

ashaq – togʻ etagi [1.97].

aluq – johillilik; *aluq er* – johil kishi [1.98].

aliq – qush tumshugʻi [1.97].

örän – har narsaning yomoni, buzilgani, vayron boʻlgani. Bu soʻzni men forschadan olingan deb gumon qilaman. Chunki harob boʻlgan narsaga forschada *vajran* deydilar. Oʻgʻuzlar forslar bilan juda aralashib ketganligi uchun bir qancha turkcha soʻzlarni unutib, ularning oʻrniga forsha soʻzlarni qoʻllaydilar. Bu ham shundaydir [1.106].

ajaq – idish; kosa; piyola; oʻgʻuzlar buni bilmaydilar. Ular *ajaq* oʻrnida *chanaq (janaq)* deydilar [1.112].

ujuq – xayol (sharpa; soya; qora); belgi toshi [1.112].

örchäk – o‘rilgan soch; bu so‘z *örkäh* [so‘zi]ning o‘zgartirilganidir [1.128].

endäk – sath: bir narsaning yuzi, ust tomoni [1.130].

jar – vaqt *bu jarlikdä kel* – bu vaqtda kel [1.312].

tas – yomon, past narsa: *bu at tas tögil* – bu ot yomon emas [1.317].

süm – juda: *süm sühchäk neç* – juda shirin narsa, chup-chuchuk narsa [1.325].

baliq – loy. Arg‘u va ba‘zi o‘g‘uzlar so‘zi. Ba‘zi arg‘ular uch undosh tovushni yonma-yon qo‘yib *balq* deytilar. Holbuki, turkchada ikki undoshgina qator kelishi mumkin. Arg‘ular tilida buzuqlik, zaiflik bor [1.360].

bitik – tumor [1.366].

chäräk – har narsaning ro‘parasini, vaqti [1.369].

chäräk – kulcha [1.359].

sindu – qaychi [1.395].

chufg‘a – yo‘l boshlovchi, rahbar. Maqolda shunday kelgan: *qulan chufg‘asiz bolmas* – mollar podasi yo‘lboshchisiz bo‘lmaydi. Bu maqol ulug‘ ishda boshqalarga ergashish va itoat qilishga buyurilgan kishilarga nisbatan aytiladi [1.400].

qusg‘ach – kichik qora jonivor, odamni tishlaydi [1.424].

mandar – daraxtlarga o‘ralib, ko‘pincha daraxtni quritadigan o‘simlik, zarpechak [1.426].

tug‘rag‘ – xonning muhri. Turkklar bilmaydilar, men ham bu so‘zning aslini bilmayman [1.430].

balchiq – balchiq, loy [1.434].

qushluq – kun chiqqandan keyingi vaqt [1.439].

tömräk – doira, childirma [1.443].

ikit – yolg‘on: *ikit söz* – yolg‘on so‘z [1.51].

ag‘il – og‘il: qo‘y og‘ilxonasi; o‘g‘uzlar qo‘yning qiyini *ag‘il* deytilar. Bir-biriga yaqin turishi natijasida kelib chiqqan. Chunonchi, yomg‘irni ham, bulutni ham *sämä* deb aytilgani kabi [1.64].

ekin – ekin; ekin ekiladigan yer [1.66].

ezä – opa [1.74].

eträk – rangi sariq odam [1.82].

örgän – qayish [1.86].

andan – so‘ng, keyin: *andan ajdim* – undan keyin aytdim. Turkklar anda deytilar, “u yerda” demakdir: *men anda erdim* – men u yerda edim [1.87].

ajruq – “boshqa, ayrim” [1.89].

öhdän – to‘g‘ridan, oldindan; o‘g‘uzlar *öhdän*ni tashlab, *öh* deytilar. O‘g‘uzlar uchun bu bir qoidadir. *öhdän jurit* — [otingni] to‘g‘ridan sol, oldindan yurgiz demakdir [1.91].

arsu – har bir jo‘n narsa [1.99].

urg‘a – katta daraxt; Arg‘u tilida ham shundaydir [1.99].

usdum – gumon qildim, o‘yladim: *men äjlä usdum* men shunday gumon qildim. Masdar formasi yuqoridagilar kabidir [1.125].

utandä – uyaldi: *ol mendin utandä* – u mendan uyaldi [1.82].

cher – ro‘para: *anäh ewi cherlikdä* – uning uyi bu narsaning ro‘parasidir. Ikki urushayotgan askar safiga ham *erik* deytilar. Chunki ular ham bir-biriga ro‘para turadilar [1.216].

bart – suv ichiladigan idish: *bart burt tutti* – har tarafdan birdaniga oldi [1.226].

kärish – yuqorisiga chiqish mumkin bo‘lgan har bir tog‘ning boshi [1.242].

tarigʻ – bugʻdoy. Bu koʻpchilik turk qabilalarida (qoʻllanadi). Faqat oʻgʻuzlardagina tariq maʼnosidadir. Bu yanglishdir. Bular bugʻdoyni *ashliq* deytilar [1.245].

bŷkŷm: bŷkŷm etŷk – xotinlar kiyadigan etik, maxsi. Oʻgʻuzlardan boshqalar *mŷkim, mŷkin* deytilar. ب (b) م (m) ga va ن (n) م (m) ga almashgandir. Men buni toza turkcha deb hisoblamayman. Lekin qipchoq va boshqa qabilalarning (oddiy kishilari) shunday ataydilar [1.261].

bŷkmŷs – shinni [1.299].

bazram – odamlar orasida shodlik va kulgi. Gullar ochilgan joylarga *bazram jer* deyiladi, yaʼni yoqimli yer demakdir. Asli nima ekanini men bilmayman, chunki men buni forslar ogʻzidan eshitdim. Lekin oʻgʻuzlar hayit kunini *barjam* deytilar. Yaʼni shodlik va yoqimli kun. Demak, ular odatdagicha ذ (z) ni ع (y)ga almashtirganlar. Yoki oʻzi shunday ع (y) li soʻzdir. Yoki bu oʻzi maxsus bir soʻzdir [1.313-314].

kŷvŷrgŷn – togʻ piyozi [1.324].

tamaq – tomoq [1.42].

kizri – sabzi (argʻuliklar tilida). Bu soʻzni ular forsiylarning *ŷzŷr* soʻzidan buzib olganlar. Oʻgʻuzlar uni *keshŷr* deytilar. Ular ham bu soʻzni forslardan olganlar. Oʻgʻuzlar forslar bilan aralashgach, baʼzi soʻzlarni unutdilar va ularning oʻrniga forsha soʻzlar qoʻllay boshladilar. Masalan, ular turkcha *kumgʻan* oʻrnida forsha oftoba; *baqan* – boʻyin tumor oʻrnida *qalida* soʻzini qoʻllaydi, buning arabchasi *qilada* [1.405].

sawchŷ – sovchi [16.45].

Xulosa. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, oʻgʻuzlarning forslar bilan aralashib, ayrim turkiy leksemalar oʻrnida forsiy soʻzlarni qoʻllash jarayoni X-XI asrlarda boshlangan. Bu qoraxoniylar davrida ularga tegishli hududlarda yashagan turkiy qabila va elatlarning birlashishi, koʻchmanchi oʻzbeklarning oʻtroqlashishi, turkiy qabilalarning eroniy, soʻgʻdiy qabilalar bilan aralashib ketishi jarayoni bilan bevosita bogʻliq. Qolaversa, qariyb X asr vaqt oʻtgan boʻlsa-da, qayd etilgan *tariq, sovchi, tamaq, agʻil* kabi soʻzlar hozirgi oʻzbek adabiy tilida faol ishlatib kelinmoqda. *Qurt, ashaq, qarŷnŷja, kŷnt, sarcha* singari leksemalar juzʼiy fonetik oʻzgarishlar bilan Xorazm shevalari, turk va ozarbayjon tillarida saqlanib qolganini “Oʻzbek xalq shevalari lugʻati”, shuningdek, turk va ozarbayjon tillari soʻzluklaridan bilib olish mumkin. Shuningdek, Xorazm shevalarida baʼzi soʻzlar maʼno oʻzgarishiga uchragan: *tamaq* “ovqat”, *a:gʻyl* “molxona”, *chanaq* “zarang tovoq”, *ŷtrŷk* “yolgʻon”.

Iqtiboslar/Сноски/References/Kaynaklar:

1. Махмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. Уч томлик. I том. – Т.: Ўзфанакаднашр, 1960; Девону луғотит турк. Уч томлик. I том. – Т.: Mumtoz soʻz, 2016.
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 10-жилд. –Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005.
3. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. Т. I. Э.Фозилов таҳрири остида. -Т.: Фан, 1983.
4. Содиқов Қ. Туркий ёзма ёдгорликлар тили: адабий тилнинг юзага келиши ва тикланиши. –Т.: Тошкент давлат шақшунослик институти, 2006.
5. Ўзбек халқ шевалари луғати. – Тошкент: ФАН, 1971.
6. Yusupova N. Türkçe – Özbekçe sözlük. – Ankara, 2018.
7. Azərbaycanca-özbəkçə özbəkçə –azərbaycanca lügət. –Bakı, Savad, 2019.
8. Древнетюркский словарь. –Л.: Наука, 1969.
9. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. Т. II. –СПБ, 1895.
10. Махмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. Уч томлик. III том. – Т.: Ўзфанакаднашр,

1963.

11. Базарова Д.Х., Шварипова К.Л. Развитие лексики тюрских языков Средний Азии и Казахстан. – Ташкент: ФАН, 1990.
12. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати . Т. III. – Тошкент: ФАН, 1984.
13. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. Т. III. –СПБ, 1898.
14. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. II. – Русский язык, 1981.
15. Навоий Алишер. Тўла асарлар тўплами: 10 жилдлик. –Т.: Ғафур Ғулом, 2011.
16. Махмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. Т.III. –Т.: Фан, 1963.

**BULLETIN OF THE
INTERNATIONAL JOURNAL
“TURKOLOGICAL
RESEARCH”**

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

The scientific journal is based on the decision of the Higher Attestation Commission of the Ministry of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan dated May 8, 2024 and numbered 354/5; It is included in the list of scientific publications that are recommended for candidates to receive the Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Science (DSc) academic degrees in the fields of history and philology to publish their scientific results due to their theses.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,

Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://turkologiya.samdu.uz>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
  1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
  2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
  3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
  4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
  5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Turkish and English.
  6. The abstract should be no more than 120-150 words.
  7. At the bottom of the abstract, 7-10 keywords should be given that illuminate the content of the article.
  8. The article should be prepared in the following form:
    - a) Introduction;
    - b) Main part;
    - c) Results and Discussions;
    - d) Conclusions;
    - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
    - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
    - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
  3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
  4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
  5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
  6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilmiy-fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o‘tkazilgan sammitida ko‘zda tutilgan o‘zaro aloqalarni jadallashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O‘zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Ilmiy jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAKning 2024-yil 8-maydagi 354/5-sonli rayosat qarori asosida tarix, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES IN THE FOLLOWING AREAS:

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O‘zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi
Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Elektron pochta:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
  1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o‘ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
  2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otaismi to‘liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
  3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o‘qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to‘liq keltirilishi kerak.
  4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo‘lishi lozim.
  5. Har bir maqola boshida o‘zbek, turk va ingliz tillarida annotatsiya bo‘lishi lozim.
  6. Annotatsiya 120-150 so‘zdan ko‘p bo‘lmagan shaklda bo‘lishi kerak.
  7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so‘zlar keltirilishi kerak.
  8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
    - a) Kirish (Introduction);
    - b) Asosiy qism (Main part);
    - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
    - d) Xulosalar (Conclusions);
    - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
    - f) Havola(snuskalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo‘minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
    - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o‘rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma’lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko‘chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas’uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

**БЮЛЛЕТЕНЬ
МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
"ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ"**

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

Научный журнал на основании решения Высшей аттестационной комиссии (ВАК) Министерства высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 8 мая 2024 года под номером 354/5; Он включен в перечень научных изданий, рекомендуемых кандидатам на получение ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в области истории и филологии для публикации своих научных результатов по своим диссертациям.

**В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ
СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ
НАПРАВЛЕНИЯМ:**

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар,
15, город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский
институт Тюркологии при
Самаркандском Государственном
Университете имени Шарофа
Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://turkologiya.samdu.uz>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
  1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа A4.
  2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
  3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
  4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
  5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, турецком и английском языках.
  6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
  7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
  8. Статья должна быть подготовлена в виде:
    - a) Вступление (Introduction);
    - b) Основная часть (Main part);
    - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
    - d) Выводы (Conclusions);
    - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
    - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
    - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекомендованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

Bilimsel dergi, Özbekistan Cumhuriyeti Yükseköğrenim, Bilim ve İnovasyon Bakanlığı'na bağlı Yüksek Kabul Komisyonu'nun 8 Mayıs 2024 tarihli ve 354/5 sayılı kararına esasen; tarih, filoloji alanlarında Felsefe Doktoru (Doktora) ve Bilim Doktoru (DSc) akademik derecesini almaya aday kişilerin tezleri dolayısıyla bilimsel sonuçlarını yayınlaması tavsiye edilen ilmî yayınlar listesine dâhil edilmiştir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf
Reşidov adına Semerkant Devlet
Üniversitesine bağlı Türkoloji
Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
  1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütün olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
  2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
  3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
  4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
  5. Her makalenin başında Özbekçe, Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır.
  6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
  7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
  8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
    - a) Giriş (Introduction);
    - b) Ana bölüm (Main part);
    - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
    - d) Sonuçlar (Conclusions);
    - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
    - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
    - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir:

Prof. J.Eltazarov

Musahhih va texnik muharrir:

R. Shokirov

ISSN 2992-9229

2024-yil 29-oktabrda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.

2024-yil 31-oktabrda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60x84.1/16. «Times New Roman» garniturası.

Offset qog‘ozi. Shartli bosma tabog‘i –9.

Adadi 15 nusxa. Buyurtma № 145

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.

140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

ISSN 2992-9229